

ปฏิบัติการบทที่ 5

การส่งถ่ายยีนสู่พืช

บทนำ

Transformation

คือการใส่ดีเอ็นเอเข้าสู่เซลล์โดยตรง โดยเวกเตอร์นั้นต้องเป็นพลาสมิด และทำเซลล์ผู้รับให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะรับดีเอ็นเอภายนอกก่อน อาจทำได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับเซลล์ที่เป็นผู้รับ ถ้าเป็นแบคทีเรีย เช่น *E. coli* ต้องทำให้เซลล์อยู่ในสภาพ competent cell โดยใช้สารบางชนิด เช่น CaCl_2 หรือไอออนบวกอื่น ๆ แล้วนำไปผ่านกรรมวิธี heat shock ในกรณีที่เซลล์ผู้รับเป็นเซลล์พืชเทคนิคการถ่ายฝากยีนมีหลายวิธี เช่น การถ่ายฝากยีนโดยตรง การถ่ายฝากยีนโดยใช้กระแสไฟฟ้า การถ่ายฝากยีนโดยใช้เข็มฉีด การถ่ายฝากยีนโดยใช้เครื่องยิง และการถ่ายฝากโดยใช้แบคทีเรีย *Agrobacterium*

การส่งถ่ายยีนสู่พืช

คือ กระบวนการส่งถ่ายยีนที่เราสนใจเข้าสู่พืช ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นยีนจากพืชเสมอไป อาจเป็นยีนจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ก็ได้ เช่นอาจเป็นยีนจากแบคทีเรีย หรือเชื้อรา เป็นต้น ผลลัพธ์ที่ได้ทำให้มีการสอดแทรกของยีนเข้าไปในจีโนมของพืช ซึ่งการสอดแทรกนี้ต้องมีความเสถียร โดยสามารถผ่านขั้นตอนของการแบ่งเซลล์แบบไมโทซิสและไมโอซิส ซึ่งพืชที่ได้รับยีนเข้าไปเรียกพืชแปลงพันธุกรรม

พาหะที่ใช้นำยีนเข้าสู่พืช

พลาสมิด (plasmid)

พลาสมิดเป็น DNA ที่อยู่นอกโครโมโซม พบในแบคทีเรียหลายชนิด โครงสร้างเป็นวงแหวนเกลียวคู่ มักมียีนซึ่งกำหนดการสร้างเอนไซม์ หรือสารที่มีประโยชน์กับ

แบคทีเรีย ทำให้แบคทีเรียมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทำให้มีความต้านทานต่อ antibiotic พลาสมิดที่ใช้เป็นพาหะอาจเป็น Ti plasmid ซึ่งพบใน *Agrobacterium tumefaciens* หรือ Ri plasmid ซึ่งพบใน *A. rhizogene*

ในการส่งถ่ายจีโนมที่สนใจเข้าสู่พืชนั้น ส่วนของจีโนมที่ส่งถ่ายไปต้องมีส่วนที่เรียกว่า โปรโมเตอร์ (promotor) อยู่ในส่วนของจีโนมนั้น ๆ ด้วย นอกจากนี้ยังต้องมีจีโนมเครื่องหมาย (selectable marker) และจีโนมรายงานผล (reporter gene หรือ screenable marker) อยู่ด้วย เพื่อให้ง่ายต่อการตรวจสอบผลสำเร็จของการส่งถ่ายจีโนม

จีโนมรายงานผล หรือ reporter gene หรือ screenable marker

จีโนมรายงานผลเป็นจีโนมที่กำหนดลักษณะบางอย่างที่ทำให้ทราบว่าส่วนของโปรโมเตอร์ที่ต่ออยู่กับจีโนมนั้น มีการแสดงออกหรือไม่และแสดงออกได้มากน้อยเพียงใดในเซลล์หรือในเนื้อเยื่อส่วนใด ตัวอย่างเช่น gus (beta-glucuronidase)

beta-glucuronidase (gus) gene

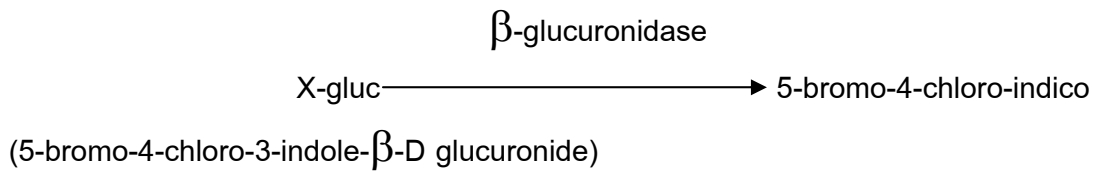
เป็นจีโนมจากแบคทีเรีย *E. coli* นิยมใช้กันอย่างกว้างขวางในการศึกษาด้านชีวโมเลกุล เอนไซม์ beta-glucuronidase ทำหน้าที่อะซิลาซิโกลูโคไซด์ของ glucuronidase เนื่องจากมีการสันนิษฐานว่าไม่พบกิจกรรมของ intrinsic gus ในพืชชั้นสูง อันเป็นเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้มีการใช้จีโนม gus เป็น reporter gene

การตรวจสอบผลการแสดงออกของจีโนม

หลังจากที่มีการส่งถ่ายจีโนมเข้าไปในพืชแล้วต้องมีการตรวจสอบพืชว่ามีการแสดงออกของจีโนมหรือไม่ อาจตรวจสอบได้โดย

gus assay

การใช้จีโนม gus เป็นจีโนมรายงานผลนั้น gus gene จะเป็นตัวกำหนดการสร้าง เอนไซม์ β -glucuronidase จะเปลี่ยน substrate (X-gluc) ที่เติมลงไป หรือสาร 5-bromo-4-chloro-3-indole- β -D glucuronide ให้เป็นสารอินโดลิล (indolyl derivatives) ที่มีสีฟ้าของ 5-bromo-4-chloro-indico ดังสมการ

ดังนั้นถ้าเนื้อเยื่อพืชได้รับ DNA สายผสมไป ก็จะทำให้เนื้อเยื่อของพืชส่วนที่ได้รับ gus gene มีสีฟ้า

การส่งถ่ายจีนโดยใช้ *Agrobacterium*

Agrobacterium เป็นแบคทีเรียแกรมลบชนิด aerobic bacteria ที่อาศัยอยู่ในดิน เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดแรกที่ทำให้เกิดการส่งถ่ายจีนตามธรรมชาติหรือก่อให้เกิดพันธุวิศวกรรมตามธรรมชาติ จัดอยู่ใน Family Rhizobiaceae

Agrobacterium มี 4 ชนิด คือ

1. *Agrobacterium tumefaciens*
2. *A. rubi*
3. *A. rhizogenes*
4. *A. radiobacter* ซึ่งเป็น avirulent sp.

ชนิดที่สำคัญ คือ *Agrobacterium tumefaciens* ซึ่งก่อให้เกิดโรค crown gall และ *A. rhizogenes* ซึ่งก่อให้เกิดโรค hairy root

ภายในเซลล์ *Agrobacterium* มี extrachromosomal plasmid ขนาดใหญ่ มีขนาดประมาณ 200 kb โดยพบว่ามี Ti (tumor inducing) plasmid ใน *Agrobacterium tumefaciens* และ Ri (root inducing) plasmid ใน *A. rhizogenes*

Ti plasmid ใน *Agrobacterium tumefaciens* เป็น DNA รูปวงแหวนอยู่นอกโครโมโซม Ti plasmid ที่พบมาก 2 ชนิด คือ ชนิดออกโทปีน (octopine) และโนปาลีน (nopaline)

สารพวกออกโทปีน และโนपालีนเป็นสารโอปีนที่เซลล์พืชบริเวณที่ถูกบุกรุกด้วย *Agrobacterium* สร้างขึ้นได้ตามชนิดของพลาสมิด Ti พืชที่เป็นโรค crown-gall tumour จะผลิตสารโอปีนชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น

โอปีน (Opine)

โอปีน เป็นแหล่งคาร์บอนและแหล่งไนโตรเจนที่ *Agrobacterium* จะนำไปใช้ โอปีน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. ออกโทปีน (octopine) เป็น carboxyethyl derivative ของ อาร์จีนิน (arginine)
2. โนपालีน (nopaline) เป็น dicarboxypropyl derivative ของ อาร์จีนิน (arginine)
3. อะโกรปีน (agropine) เป็น bicyclic sugar derivative ของกรดกลูตามิก (glutamic acid)
4. อะโกรซินโอปีน (agrocino-pin) เป็นสารพวก phosphorylated sugar

Ti plasmid

Ti plasmid ที่พบใน *Agrobacterium tumefaciens* เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดโรค crown-gall diseases

Ti plasmid จะมี 2 บริเวณที่มีความสำคัญต่อการส่งถ่ายจีนสู่พืช คือ

1. T-DNA (transfer DNA)
2. Vir region (virulence region)

T – DNA

T-DNA ประกอบด้วย DNA ประมาณ 23 kb ขอบเขตของ DNA กำหนดโดย ลำดับเบสซ้ำ (terminal repeat) ประมาณ 25 bp อยู่สองข้างของ T-DNA ซึ่งเรียกว่า left border (LB) และ right border (RB) ดังแสดงในภาพที่ 4 พบว่าบน T-DNA มี รหัสสำหรับการสร้างเอนไซม์ ที่จำเป็นสำหรับการสังเคราะห์สารโอปีน ฮอริโมนออกซิน และไซโทไคนิน

Vir region

ส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้มีการส่ง T-DNA จาก *Agrobacterium* ไปยังพืช คือ ส่วนของ Vir region ซึ่งมีขนาดประมาณ 35-40 Kbp กลุ่มจีนนี้ประกอบด้วย จีน 6 ตำแหน่งคือ Vir A, Vir B, Vir C, Vir D, Vir G และ Vir E

การส่งถ่าย T-DNA เข้าสู่เซลล์พืช

การส่งถ่าย T-DNA เข้าสู่เซลล์พืชเกิดขึ้นจากการทำงานของ virulence gene และ chv gene คือจีนที่อยู่บนโครโมโซมของ *Agrobacterium* โดยสามารถกระตุ้นการทำงานของ Vir region บน Ti plasmid ได้ด้วย specific wound substance ซึ่งเป็นสารพวก phenolic compounds เช่น acetosyringone และ alpha-hydroxy ดังแสดงในภาพที่ 6 ซึ่งปลดปล่อยออกจากบาดแผลของพืช

กลไกการส่ง T-DNA สู่เซลล์พืช

กลไกการส่ง T-DNA เข้าไปในเซลล์พืชควบคุมโดยกลุ่มจีน Vir region ที่อยู่ใน Ti plasmid

ขั้นตอนแรกสุดที่ *Agrobacterium* จะบุกรุกเซลล์พืชได้ คือ *Agrobacterium* จะเข้าเกาะที่ตำแหน่งจำเพาะบนเซลล์พืช สารที่เป็นตัวรับรู้ (receptor) ของเซลล์พืชอยู่ที่ผนังเซลล์ซึ่งคาดกันว่าอาจจะเป็นคาร์โบไฮเดรตและโปรตีน จากการศึกษาพบว่า บนโครโมโซมของ *Agrobacterium* มีจีนที่ควบคุมการเข้าเกาะกับเซลล์พืช คือ จีน chv เมื่อพืชมีบาดแผลจะหลั่งสารฟีนอลิก เช่น acetosyringone (4-acetyl 2, 6 dimethoxy phenol) ซึ่งจะไปกระตุ้นให้ vir gene มีการแสดงออก คือ มีการลอกรหัสและแปลรหัสออกมา โดยมีโปรตีนของ Vir A ทำหน้าที่เป็น chemoreceptor รับรู้สารประกอบของพืช Vir A มี hydrophobic region 2 ตำแหน่งอยู่ทางด้านปลายกรดอะมิโนซึ่งจะเกาะอยู่กับเยื่อหุ้มออร์แกเนลล์ภายในเซลล์ ส่วนปลายคาร์บอกซิลอยู่ในไซโทพลาซึม และมีความสามารถเติมหมู่ฟอสเฟตเข้าสู่โมเลกุลเองได้ (autophosphorylating activity) ดังแสดงในภาพ ที่ 6a จากนั้นโปรตีนที่สังเคราะห์ จาก Vir A จะกระตุ้น Vir G ซึ่งทำหน้าที่เป็น regulator component สันนิษฐานว่าทำหน้าที่กระตุ้นกระบวนการลอกรหัสใน

บริเวณ Vir region อื่น ๆ Vir D เกี่ยวข้องกับขั้นตอนแรก ในกระบวนการขนส่ง T-DNA Vir D1 มีคุณสมบัติ topoisomerase activity Vir D2 มีคุณสมบัติของ endonuclease activity ตัดพันธะฟอสโฟไดเอสเตอร์ ที่บริเวณ right border (RB) และ left border (LB) ของ T-DNA Vir C มีส่วนช่วย Vir D1 และ Vir D2 ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมประสิทธิภาพในการส่ง T-strand ดังแสดงในภาพที่ 6b Vir D2 และ Vir E จะเข้าเกาะทางด้านปลาย 5' ของ T-strand ที่ถูกตัดแล้ว เพื่อป้องกันไม่ให้เอนไซม์ในกลุ่ม exonuclease และ endonuclease มาย่อยสลาย T-strand ในระหว่างที่มีการขนส่งผ่านจาก *Agrobacterium* ไปยังเซลล์พืช และทำให้ T-strand อยู่ในรูปเส้นตรง มีข้อสันนิษฐานว่า Vir B กำหนดการสร้างโปรตีนที่ทำให้ผนังเซลล์ของ *Agrobacterium* มีลักษณะคล้ายกับกระบวนการ conjugation ของแบคทีเรีย แต่การขนส่ง T-strand ผ่านเซลล์พืชและเยื่อหุ้มนิวเคลียสของพืชรวมไปถึงการเข้าแทรกของ T-strand ในโครโมโซมพืช จะเหมือนกับการบุกรุกของไวรัส

วิธีการศึกษา

ตัวอย่างพืชที่จะนำมาทำการส่งถ่ายจีนนี้เป็น callus ของต้นถั่วส่วนต่าง ๆ คือ shoot, cotyledon, epicotyl, hypocotyl และ leaf และจากต้นอ่อนของต้นถั่วส่วนต่าง ๆ คือ cotyledon, epicotyl, hypocotyl และ leaf โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ตัด callus จากส่วนต่าง ๆ ประมาณ 4-5 ชิ้น และตัดส่วนต่าง ๆ ของต้นอ่อนให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ประมาณ 4-5 ชิ้น และตัดส่วนต่าง ๆ ให้เกิดบาดแผล
2. เตรียม *Agrobacterium* โดยเลี้ยงในอาหารเหลวสูตร LB ที่มี antibiotic แล้วใส่ในเครื่องเขย่าความเร็ว 150 รอบต่อนาที ที่อุณหภูมิ 25 °C เป็นเวลา 48 ชั่วโมง
3. นำ *Agrobacterium* 1 ml ไปปั่นเหวี่ยงที่ 1,800 g เป็นเวลา 1 นาที ตูดเอาส่วนของเหลวทิ้ง ละลายนตะกอนแบคทีเรียด้วยอาหารเหลวสูตร MS 1 ml
4. ผสมสารละลาย *Agrobacterium* กับอาหารเหลวที่จะใช้เลี้ยงต้นถั่วให้ได้ความเข้มข้นประมาณ $2 \times 10^7 - 3 \times 10^7$ เซลล์ต่อมิลลิลิตร

